

were written according to the rhetorical requirements of that time. They are a vivid example of the epistolary genre of their time. The basis of their content are philosophical and theological doctrines and moral and ethical ideas. Thus, the letters are comment to the later philosophical works of the thinker. Letters of the thinker was not the history of his contacts with contemporaries, as, first of all, the development in the epistolary form of the basic ideas and concepts of his doctrine. They have friendly teachings alternating with parables, philosophical thoughts with metaphysical poems. But practically every letter of Skovoroda, regardless of the addressee, time and place of writing, is permeated with the central idea of all his life – the science of human happiness and the shortest path to it. Their structure is multifunctional. Certainly, the didactic principle prevails in them. Skovoroda describes its daily observations and everyday situations, and attracts philosophical understanding of the antique and Christian classics of philosophical thought. The most authoritative source for him was the symbolic world of the Bible. In the typical Baroque figurative-symbolic style the Ukrainian philosopher formulates a number of problems. They, in his opinion, are key to educating a full-fledged person. Among them: Christian love, sincere friendship, observance of the measure in everything, constant self-education, etc. In general, the educational ideals of Skovoroda are focused on the elevation of the value of the human person.

Key words: Hryhoriy Skovoroda, epistolary, letters, educational ideals, love, friendship, ethics, philosophy.

Отримано: 24.08.2018 р.

УДК 070:007.192.136«1921-1985»

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.216-221

О. І. Почапська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСВІТНІ ІДЕАЛИ ІВАНА ОГІЄНКА ТА РАДЯНСЬКА СТУДЕНТСЬКА ПЕРІОДИКА: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВАКУУМ ЯК СТРАТЕГІЧНА ДОМІНАНТА РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ (на матеріалі аналізу газети Кам'янець-Подільського державного університету «Радянський студент»)

Стаття присвячена дослідженню особливостей маніпулятивного впливу на студентську молодь через періодичне видання «Радянський студент». Досліджуючи стратегію тематичного структурування публікацій, автор звертає увагу на формування інформаційного вакууму, в якому виховувалася «правильна» студентська молодь. Акцентується увага також на тому, що традиційні прийоми більшовицької пропаганди активно використовувалися і в радянській студентській періодиці: зокрема, навішування ярликів як форма засудження протестних настроїв чи звіти про проведення різноманітних з'їздів, зустрічей і пленумів як форма позитивізації дійсності.

Ключові слова: періодика, пропаганда, Кам'янець-Подільський педагогічний інститут, свідомість, космополітизм.

Розвиток і формування будь-якого суспільства передбачає певну поступальність: перехід його через певні етапи у формуванні системності комунікативної взаємодії, коли всі соціальні верстви підпорядковані одній ідеї.

Найбільш соціально активною і найбільш морально лабільною є молодь, переважна більшість якої концентрується навколо вищих освітніх установ. Саме

тому «правильна» інформаційна атмосфера дає необмежені можливості впливу на свідомість з метою формування активного соціального прошарку, який буде задавати загальний суспільний напрям ідеологічного розвитку усього суспільства.

В період, коли єдиним масовим джерелом інформації є періодичне видання, саме цей комунікативний канал стає тією точкою відліку, яка дає можливість сформувати той інформаційний вакуум, в якому буде формуватися «правильний» суспільний прошарок.

Мета дослідження – вивчення стратегії формування тематичної структури газети «Радянський студент» та вивчення потенційних можливостей її інформаційного впливу на формування свідомості студентської молоді Кам'янець-Подільського педагогічного інституту.

Дослідженням особливостей використання пропаганди засобами масової інформації, впливу пропаганди на формування свідомості займалися і продовжують займатися такі дослідники, як І. Крупський [7], Н. Сидоренко [11-12], І. Фролов [15] та ін. Разом з тим, досліджуючи всеукраїнські та регіональні періодичні видання, дослідники упускають саме студентську періодику, яка, зважаючи на концентрацію соціально активної молоді у вищих навчальних закладах, мала чи не найпотужніший вплив на формування її свідомості.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у тому, що на сьогодні явище пропаганди у сучасних ЗМК набуло дещо іншого характеру (більш завуальованого), що, разом з тим, не зменшило її ролі у впливі на свідомість та самосвідомість людини. А зважаючи на те, що сьогодні Україна перебуває в стані інформаційних атак з боку інших держав, вивчення стратегій маніпулятивного впливу є актуальним і своєчасним.

Кам'янець-Подільський державний університет, який був відкритий в жовтні 1918 року, став не лише освітнім, але й культурним осередком Поділля. Плануючи відкриття КПДУУ, Іван Огієнко звертався до різноманітних інституцій і державних установ із проханням пожертвувати книги для формування університетської бібліотеки. Роблячи акцент на академічності установи, Іван Огієнко не зважав на необхідність формування внутрішніх каналів комунікації. Бібліотека університету регулярно поповнювалася друкованими періодичними виданнями з України та з-за кордону, про що сьогодні свідчить багатий архівний фонд університету. А безпосереднє патріотичне виховання студентської молоді лягало на плечі викладачів (читання лекцій, проведення семінарських занять, власний приклад, обговорення військово-політичних подій та новин із періодичних видань, формування різноманітних гуртків за інтересами і т.д.).

Більшовики, розуміючи авторитетність періодичних видань як джерела інформації, приділяли проблемі газетного інформування студентської молоді значну увагу. Так, «вже до кінця 20-х років ХХ століття переважна більшість вищих навчальних закладів мала свої періодичні друковані видання, основне ідеологічне спрямування яких полягало у всебічному вихованні особистостей із пригніченим почуттям національної приналежності, проте із загостреними космополітичними поглядами. Якщо, скажімо, до 1921 року друковані періодичні видання, що засновувалися при університетах, склалися переважно із наукових, інформаційних та розважальних матеріалів (згадати хоча б журнал «Харьковский Демокрит»), то наприкінці 20-х років університетська періодика рясніла оглядами, звітами, замітками, статтями, фейлетонами і памфлетами, вже заголовки яких містили ті поведінкові стереотипи, які повинні були притаманними справжньому члену комуністичного суспільства: «Виклик прийнято!», «До перемоги комунізму», «Дейна зброя колективу», «Рапорт наших комсомольців»...» [9, с.231].

Разом з тим, у Кам'янець-Подільському університеті студентське видання «Радянський студент» з'являється аж у 1956 році. До того часу серед студентської молоді поширювалися або агітки-одноденки, або видання, що були заявлені, як періодичні, а насправді після 2-3 номера припиняли своє існування.

Перебуваючи у вирі подій національно-визвольних змагань, університет, не зважаючи на те, що в місті видавалася велика кількість періодичних видань (намагаючись зберегти свої редакції у непевні військово-політичні часи, видавці перенесли свої видання саме в Кам'янець-Подільський, оскільки він був прикордонним містом, і у випадку розгортання повномасштабних воєнних дій, можна було би швидко врятувати майно, перебравшись через кордон; окрім того, місто на певний період часу стало фактичною столицею України, що спричинило цікавість газетярів до міста, оскільки саме тут вони могли перебувати у центрі подій), все ж залишався осторонь від основних інформаційних потоків. Студенти шукали інформацію самостійно у періодичних виданнях, у розмовах на вулицях, у агітках і підпільних виданнях, які активно поширювалися серед студентської молоді.

Утвердившись у Кам'янці-Подільському, більшовики, в першу чергу, почали формувати свою інформаційно-пропагандистську систему, використовуючи риторичку, традиційну для воєнного і повоєнного часу формулу: «ті, хто з нами, – наші друзі, ті, хто проти нас, – наші вороги». Поділ населення на своїх і чужих давав можливість формувати так звані «об'єднання обраних», аби потрапити до яких, необхідно було подолати систему перешкод, яка робила результат важко досяжним, але дуже бажаним.

З метою інформування і пропаганди у студентському середовищі була заснована газета «Радянський студент», відповідальним за випуск якої від ректорату було призначено Валентина Сапуна, пізніше редагуванням газети займався Полікарп Свідер й Анатолій Гавришук.

До появи видання в університеті, загальний ідеологічний курс держави (на той час вже Радянського Союзу) був чітко сформований. Основним завданням, яке ставилося перед студентським виданням, було підтримувати чіткі переконання, що керівництво держави провадить правильний політичний курс, а також публічно клеймити тих, хто так чи інакше не вписувався у систему радянських переконань про ідеологічну скерованість молоді. Відповідно до такого завдання, було чітко розроблено стратегію формування поведінкових стереотипів, які будувалися не стільки на засадах космополітизму, скільки на толеруванні відмови від національної самоідентичності, як категорії, що притаманна обмеженому непрогресивному населенню.

Будь-який стереотип – це набір певних маркерів, які стають визначальними у формуванні стратегії розвитку конкретного соціального прошарку, або суспільства в цілому.

Космополітичні стереотипи (які активно нав'язувалися більшовицьким, а далі (з 1937 р.) комуністично спрямованим урядом) – це емоційні, картинно-яскраві, але внутрішньо абстрактні, узагальнені, змістовно спрощені, плоскі (хоча і претендують на всеоб'ємність та абсолютизацію) оцінні образи «типових» представників інших національно-етнічних груп. «Вони формуються на основі одностороннього суб'єктивного та надміру емоційного сприйняття членів іншої етнічної групи через абсолютизацію однієї чи кількох поведінкових якостей, що напрями механічно пов'язуються з якимось зовнішніми ознаками, контрастними, порівняно з рисами власної нації» [9, с.232].

Разом з тим, більшовицький космополітизм зводився до стирання національно ідентифікуючих ознак. Модель поведінки, яка формувалася на антитезі

«свій» – «чужий»), стала базисом для накопичування інформаційних посилів, які мали стати істиною у вищій інстанції для читацької аудиторії. Основу антитези, яку активно використовували комуністичні (і особливо) студентські ЗМІ, зазвичай складали одна чи декілька виражених ознак, характерних для «них» на відміну від «нас». Це моли бути: інший вигляд (зовнішність, риси обличчя, манера одягатися і т.д.), соціокультурні ознаки (інша мова, звичаї, традиції і т.д.), релігійні переконання чи соціально-економічний устрій, політичний устрій чи ідеологічна доктрина.

Відповідно до таких категорій формувалося і поняття національної ідентифікації, яке формувало розуміння полосу «мала батьківщина» (місце, де людина народилася, і яке для формування її і розвитку не мало ніякого значення) і «велика Батьківщина» (територіально-політичне утворення – СРСР, яке давало людині можливість жити, розвиватися, працювати, але до тієї межі, поки вона не починає так чи інакше становити загрозу цьому територіально-політичному утворенню).

Опираючись на лозунг «Пролетарі всі країн, єднайтеся!», комуністична (а до 1937 року – більшовицька) партія намагалася об'єднати суспільство на основі так званої «союзнаї» ідеї – ідеї космополітизму. Цим самим гаслом було створено своєрідну «психологічну моду – стало модним бути таким, як усі в новоствореній державі» [9, с.232-233]

Відповідно до такої позиції, стало вкрай необхідним навішувати ярлики на тих, хто так чи інакше вирізнявся з-поміж загальної маси. Відповідно ЗМІ привселюдно висміювали і клеймили таких людей, змушуючи решту боятися публічного осуду. Так, до прикладу, у газеті «Радянський студент» від початку її заснування і аж до реорганізації і трансформації в газету «Студентський меридіан» існувала рубрика «Колочі рядки», де в гострій сатиричній формі висміювали нездатність людини вписатися в загальну радянську систему і чітко прописані стандартні канони понять «добре» і «погано». Зокрема, у публікації «Гляньте на стилягу» читаємо: «*Студент III курсу фізмату О. Мершон дивує своїх однокурсників не тільки погоною за «стильним» одягом, але й легкомудрими витівками, паразитичними замашками*» [6]. Під публікацією була розміщена карикатура на студента О. Мершона, на якій він зображений в нетиповому для радянського суспільства одязі, за столом з келихом вина і сигаретою.

Щоденникові записи однокурсника О. Мершона, який підписувався псевдонімом «Г. Кореспондентик» свідчать про те, що О. Мершон насправді ніколи не вживав алкоголю і не курив сигарет, оскільки мав алергію на тютюн і на спиртне, проте завжди любив нестандартно одягатися (тобто любив виглядати «інакше»). А «інакше» могли собі дозволити виглядати ті, хто мав доступ до інформації про те, що можна було виглядати інакше (тобто, порушував межі інформаційного вакууму), або не погоджувалися із існуючою ідеологічною системою, а тому за будь-яку ціну прагнули побороти інформаційний вакуум.

Подібні публікації в газеті «Радянський студент» чергувалися із повідомленнями про те, наскільки позитивно і добре живеться в радянському суспільстві, а також інформацією про досягнення і нагородження тих представників радянського соціуму, які не намагаються змінювати власний поведінковий стереотип, а працюють на благо державного механізму. Саме тому традиційними були звіти про відкриття виставок, музеїв, святкування ювілей, перемоги на різноманітних конкурсах, швидке виконання і перевиконання поставлених задач. Герої подібних публікацій повинні були стати своєрідними орієнтирами, на які мало ривнятися усе суспільство загалом і студентська молодь зокрема (як рушійний механізм суспільства).

Так, до прикладу, у публікації «Червона стрічка золотого ювілею» [16] йдеться про відкриття музею історії університету. Публікація подається із

обов'язковим атрибутом – фотографією, на якій зображено усміхнених людей, котрі задоволені не тільки своєю роботою, але й життям в СРСР.

Інтернаціоналізуючи і космополітизуючи суспільство, керівництво СРСР активно використовувало міжетнічні обміни з університетами інших братніх республік. Відтак, інформація про такі обміни була неодмінним атрибутом і студентського видання «Радянський студент». До прикладу, у публікації «У вас нам все подобається: на вечорі інтернаціональної дружби» подається звіт із вкрапленнями інтерв'ю про перебування у Кам'янець-Подільському університеті студентів із Республіки Башкортостан, де, звичайно ж, подаються позитивні відгуки студентів і їх захоплення розвитком освіти в Кам'янці-Подільському.

Подібні публікації розраховані на формування системи порівнянь у свідомості аудиторії газети. Тобто активно просувається теза: «Якщо нами захоплюються, значить ми – кращі». Більше того, у подібних публікаціях, також, використовується кінцівка (як своєрідний висновок), де студенти-іноземці або зазначаються, що навчатися в такому вузі – це мрія всього їхнього життя, або говорять про те, як вони заздять студентам, які мають змогу навчатися у такому вузі і у таких викладачів. До прикладу, у публікації «У вас нам все подобається: на вечорі інтернаціональної дружби» читаємо (як висновок) слова іноземного студента Башіра Шека Мухамеда: *«Дуже все сподобалось. Не тільки мені – всім нам. Ми завжди були друзями радянської молоді і назавжди друзями й залишимося. Це я кажу не просто від себе особисто, а від всієї нашої організації. У вас нам все подобається. А щодо інституту, то я би з радістю навчався тут. І не тільки я – мої колеги висловлюють ті ж самі думки...»* [14].

Подібна заангажованість у висвітленні подій студентською періодикою формувала своєрідний інформаційний вакуум, де не стільки відсутнє інформування, скільки відсутня подача альтернативної інформації. Причому, баланс думок досягається за рахунок публікацій критичного спрямування, які систематизуються в образ внутрішнього ворога держави (обов'язковою умовою є те, що внутрішній ворог має так чи інакше переймати риси ворога зовнішнього).

Тематична структура публікацій охоплювала практично всі галузі життя студентства. Разом з тим, усі публікації характеризуються позитивним сприйняттям радянської дійсності, роботою над виправленням помилок, а також формуванням систематичної роботи над виправленням помилок тих членів суспільства, які з тих чи інших причин пішли проти організованої системи взаємовідносин у радянському суспільстві. До тих представників суспільства, які не піддавалися системному перевихованню, держава виховували не толерантне ставлення. До прикладу, розглянемо систему публікацій з одного номера газети «Радянський студент»: «Більше уваги громадській роботі» [1]; «Видатний педагог-марксист» [2]; «Виклик прийнято» [3]; «До перемоги комунізму» [4]; «Ідейна зброя колективу» [5]; «Колючі рядки» [6]; «Рапорт наших комсомольців» [10]; «Стартували успішно» [13].

Тобто, можемо говорити про те, що тематична система публікацій у газеті «Радянський студент» спрямована на формування стереотипного сприйняття дійсності за алгоритмічним «хто не з нами, той проти нас». Будь-який відхід від системи, будь-яке намагання виділитися (навіть через вироблення власного стилю в одязі) одразу каралися навішуванням ярликів через засоби масової інформації, публічним осудом, на який, по суті, «дала добро» газета, та бойкотуванням.

Не залишаючи місця для проникнення інформації іншого гатунку, періодичні видання спершу більшовицької, а далі комуністичної партії сформували чіткий алгоритм, який диктував умови розвитку поведінкового стереотипу читачів. Відповідно до нього читач повинен був формувати основні стратегії свого поступального розвитку в межах СРСР.

Список використаних джерел:

1. Більше уваги громадській роботі. *Радянський студент*. 19 січня. 1958. С. 1.
2. Видатний педагог-марксист. *Радянський студент*. 19 січня. 1958. С. 2.
3. Виклик прийнято. *Радянський студент*. 19 січня. 1958. С. 3.
4. До перемоги комунізму. *Радянський студент*. 13 січня. 1958. С. 3.
5. Ідейна зброя колективу. *Радянський студент*. 13 січня. 1958. С. 3.
6. Колочі рядки. *Радянський студент*. 1 січня. 1958. С. 3.
7. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ століття). Львів : ЛНУ, 1995. 184 с.
8. Почапська О.І. Періодичні видання Подільської губернії 1917-1921 рр. під тиском цензурних заборон. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*, 2009. Вип. VI. С. 148-153.
9. Почапська-Красуцька О.І. «Вигідна» особистість та особливості її формування студентською друкованою періодикою. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*, 2011. Вип. VIII. С. 230-235.
10. Рапорт наших комсомольців. *Радянський студент*. 13 січня. 1958. С. 3.
11. Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. / Дослідницький центр історії української преси. Київ, 2000. Ч. 2: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). 262 с.
12. Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Київ, 2000. Ч. 3: Національні часописи у «таборовому просторі» Європи після завершення Другої Світової війни (Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, 1945-1950). 160 с.
13. Стартували успішно. *Радянський студент*. 19 січня. 1958. С. 1.
14. У вас нам все подобається: на вечорі інтернаціональної дружби. *Радянський студент*. 12 червня. 1982. С. 4.
15. Фроянов І.Я. О классовом и национальном сознании в современном мире. URL: <https://spbu.pure.elsevier.com/ru/publications/o-классовом-и-национальном-сознании-в-современном-мире>.
16. Червона стрічка золотого ювілею. *Радянський студент*. 25 лютого. 1971. С. 2.

The article devoted to the analysis of the peculiarities of propaganda influence on the students youth through the newspaper «The Soviet Student» («Radyanskyi Student»). Analyzing of the thematic structure of articles, the author pays attention on the forming of information vacuum, which was the main space that gave possibilities to form «right» student. The attention is also drawn to the fact that traditional methods of Bolshevik propaganda were actively used in Soviet student periodicals: in particular, hanging labels as a form of condemnation of protest moods or reports on holding various congresses, meetings and plenums as a form of positivisation of reality. Forming a kind of parallel information reality, editors created the images of external and internal enemies. Moreover, if the external enemy was far, then the internal enemy was in a some way connected with the external enemy. For example, the desire to wear another clothes (not the one which was traditionally used during the reign of Soviet power) was perceived as a desire to be like an external enemy. Accordingly, a rather abstract and distant external enemy acquired very specific features that were attributed to the enemy of the internal, and therefore formed a public coalition as a kind of protection against the potential external aggression.

Thus, the so-called «liberation movement» (and in fact – harassment) was formed from those who were somewhat different from others. The lack of alternative information and a clear indication of what and how to do, formed an informational vacuum in the student environment, in which it became possible to educate a potentially correct Soviet student.

Key words: periodical edition, propaganda, Kamianets-Podilskij Pedagogical Institute, consciousness, cosmopolitanism.

Отримано: 15.09.2018 р.